

К.і.н., доцент кафедри археології,
етнології та краєзнавчо-туристичної
роботи Навчально-наукового інституту
історії, етнології та правознавства імені
О. М. Лазаревського Чернігівського
національного педагогічного
університету імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів

КОСТОМАРОВИЗНАВСТВО У ДОЛІ ВИДАТНОГО ІСТОРИКА, ІСТОРІОГРАФА Ю. А. ПІНЧУКА

У статті розглянуто життєвий і творчий шлях видатного ученого другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Ю. А. Пінчука, пов'язаний з об'єктивним та всебічним студіюванням постаті українського історика М. І. Костомарова. Оскільки увесь результат діяльності Костомарова в радянський період знаходився під жорстким ідеологічним контролем, науковий шлях Пінчука був тернистим, насиченим випробуваннями. Його досягнення в царині костомаровознавства високо оцінені науковцями як в Україні, так і за її межами. Послідовники Пінчука широко використовують його студії, а також продовжують та поглиблюють опрацювання наукового доробку М. І. Костомарова.

Ключові слова: учений, костомаровознавство, студіювання, тоталітарна система, історичні погляди.

Tamara Dorokhina

THE ROLE OF KOSTOMAROV'S STUDYING IN THE LIFE OF PROMINENT HISTORIAN AND HISTORIOGRAPHER YU. A. PINCHUK

The life and works of the outstanding scientist of the second half of the 20th - the beginning of the 21st c. Yu. A. Pinchuk is under analysis in the article. Pinchuk dedicated most of his works to objective and comprehensive studying of the figure of Ukrainian historian M. I. Kostomarov. Since the entire result of Kostomarov's activity was under intense ideological control during the Soviet period, the scientific work of Pinchuk was thorny and full of trials. Though his achievements are highly appreciated by scholars both in Ukraine and abroad. Followers of Pinchuk widely use his studios, as well as continue and deepen the development of the researches of M. I. Kostomarov.

Key words: scientist, Kostomarov's studying, totalitarian system, historical views.

Гуляй, моя пісня, високо, високо,
Щоб хмарами сизий орел летючи,
Тебе не нагнав.

Гуляй, моя пісня, широко, широко,
Щоб по степу вітер, траву котючи,
Тебе не піймав.

(М. Костомаров, «Пісня моя»)

У своїх спогадах Юрій Анатолійович Пінчук писав: *«Чинниками щодо обрання фаху історика переважно були вітчизняна і світова поезія та література, у тому числі історична, та, як це не парадоксально, святкування у 1954 році 300-ліття Переяславської ради»*. На вибір фаху вплинули й значні зрушення у житті країни, поживлення інтересу за часів «хрущовської відлиги» до історичної минувшини. Так, у 1960 р. Юрій Анатолійович успішно складає вступні іспити і стає студентом історико-філософського факультету Київського держаного університету імені Тараса Григоровича Шевченка. Диплом одного із найпрестижніших вишів країни відкрив перспективи молодому історичу: протягом 1966–1968 рр. працював старшим інспектором та старшим методистом методичного кабінету вищої школи у Міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти УРСР. Проте кар'єра чиновника, навіть міністерського рівня, не дуже його приваблювала – він мріяв стати професійним істориком. Нещасний випадок (поламав ногу) несподівано посприяв можливості здійснити мрію – з'явився час зануритися в історичну літературу й ретельно підготуватися до вступних випробувань в аспірантуру Інституту історії АН УРСР. З 1 грудня 1968 р., успішно склавши іспити, Юрій Анатолійович розпочинає свою наукову діяльність у відділі історіографії і джерелознавства, з яким буде пов'язана його подальша наукова кар'єра.

У аспірантський період свого життя Ю. А. Пінчук знайомиться з відомим українським істориком, членом-кореспондентом АН УРСР І. О. Гуржієм, який став його науковим керівником і порадиником, а головне – *«прищепив молодому адептові Клію справжню любов до української минувшини»*¹. Науково-дослідницька робота з Іваном Олександровичем була *«щастям і школою, яка визначила подальший*

¹ Юрій Анатолійович Пінчук: Бібліографія (до 70-річчя від дня народження) / відп. ред. О.А. Удод. К., 2007. С. 5.

шлях у науці». Вибір теми дослідження перетворився на непростий і тривалий процес роздумів над українською історією та долею її дослідників.

Із спогадів Ю. А. Пінчука: *«На одній із чергових зустрічей у робочому кабінеті Івана Олександровича, коли той, посадивши мене на диван зразка повоєнних років, почав напам'ять диктувати можливі теми дисертаційного дослідження. При цьому розмірено ходив по кімнаті з красиво, як завжди, піднятою головою, прикрашеною поетичною зачіскою. Під час бесіди я записав у свій діловий зошит 23 орієнтовні теми дисертації, у тому числі такі: «Історичні погляди Д. Яворницького», «М. Костомаров як історик України», «Губернские ведомости», «Історичні погляди В. Подолинського», як джерело з історії України», «Киевская старина» як джерело з питань історії України доби Середньовіччя». Після довгих пошуків та порад із науковим керівником, іншими відомими вченими, зокрема, з Ф. П. Шевченком, а також із старшим науковим співробітником відділу історіографії та джерелознавства В. С. Куком, я обрав для дослідження тему «М. І. Костомаров як історик України».*

Учень Ю. А. Пінчука, доктор історичних наук О. В. Ясь у статті, присвяченій учителю, *«Дві сторінки з історії костомаровознавства»* так коментує вибір теми дослідження: *«Його (прим. авт. Ю. А.) інтелектуальна біографія від аспірантських років і до кінця життя була щонайчастіше пов'язана зі студіюванням спадщини визначного українського та російського історика Миколи Івановича Костомарова (1817–1885). Незабутнього 1968 р. за порадою свого наукового керівника – члена-кореспондента АН УРСР Івана Олександровича Гуржія Юрій Пінчук обрав першу і найголовнішу тему своєї дисертаційної роботи та подальших наукових студій – «М. І. Костомаров як історик України». Це був найважливіший вибір у інтелектуальній біографії Ю. А. Пінчука, позаяк лезова частка його творчого доробку пов'язана з костомаровознавством!».*

У лаконічному обґрунтуванні обраної теми молодий науковець поставив амбітне і дуже відповідальне завдання: *«Назріла необхідність дати аналіз та оцінку великій спадщині з історії України М. І. Костомарова, який збагатив і розширив джерелознавчу базу історії України й на її основі зробив ряд висновків, що зберегли своє наукове значення до наших днів».* Саме цим та відсутністю спеціальних досліджень він пояснював обрання теми. Обґрунтування мало в собі важливий висновок про велике значення М. І. Костомарова для вивчення історії України. У стислій формі Ю. А. Пінчук намагався довести, що М. І. Костомаров і його спадщина будуть важливі кожному поколінню, не перестануть бути злободенними, його творчість завжди буде актуальною.

Ще до затвердження теми дисертації І. О. Гуржій запросив аспіранта до «важкої» розмови: по-перше, дослідження вимагатиме багато часу та великих зусиль, а по-друге, і головне, – можуть виникнути серйозні проблеми з опублікуванням статей, основних положень дисертації, навіть, з її захистом. На той час Ю. А. Пінчук вже настільки захопився видатним письменником і вченим ХІХ ст., заглибився у його наукову спадщину, що не міг полишити її і попросив

свого керівника не змінювати тему. І. О. Гуржій погодився, але зауважив: *«Козаче, сподіватимемося на те, що все буде гаразд, підготуєш і своєчасно захистиш дисертацію, а якщо ні, то, принаймні, будеш по-справжньому знати і любити історію»*. Пізніше, на сторінці монографії «Микола Іванович Костомаров» (1992) Ю. А. Пінчук напише щирі слова подяки своєму учителю. Доречно зазначити, що він мав намір опублікувати книгу з присвятою І. О. Гуржію, проте так звані «інстанції» наполегливо «рекомендували» аби слова вдячності були надруковані на санкціонованому ними місці².

Член Союзу письменників та Союзу журналістів Росії – Петро Дмитрович Чалий в замітці «Острогожские дали» згадує: *«Мой внимательный собеседник Юрий Анатольевич Пинчук в свою очередь говорил, что ему повезло на учителей в науке. Академик Иван Александрович Гуржий «влюбил» в Костомарова и своим авторитетом помогал молодому ученому «пробивать» в печать статьи, «шлифовать» главы его кандидатской диссертации...»*.

Збирання матеріалу для дисертації затягнулося на довгі місяці: аспірант відкривав для себе все нові й нові сторінки життя й творчості М. І. Костомарова. Призупинитися Ю. А. Пінчуку було дуже складно і тільки глибока повага, з якою аспірант ставився до свого наукового керівника та бажання виправдати надії учителя змусили «почути» його вимогу – терміново представити «напрацьоване» у текстовому вигляді. Дотримуючись визначеного змісту дисертації, він уважно виводив розділи дослідження, писав статті і все подавав на розгляд І. О. Гуржія. Зі спогадів Ю. А. Пінчука відомо, що керівник ретельно їх читав, редагував, як за змістом, так і стилістично, а повертав не тільки з усними, але й письмовими коментарями. Його усні пояснення та письмові зауваження були справжньою школою для науковця-початківця. Слід відмітити, що талановитий учень у подальшому наслідував таку ж методику роботи уже зі своїми учнями.

Як і передбачав І. О. Гуржій, молодому костомаровознавцю прийшлося долати неабиякі труднощі під час написання дисертації. Обрана тема вимагала ретельної, наполегливої праці, забирала майже увесь час на пошуки друкованих та архівних джерел. Ідеологічний «пресинг», який виник унаслідок неоднозначного ставлення до самої пості М. І. Костомарова з боку «офіційних установ», негативно впливав на творчий процес, заважав зосередитися на дослідженні проблеми. Робота над дисертацією стартувала в часи, коли завершувалася «хрущовська відлига» й розпочиналася чистка від інакодумців в інститутах АН УРСР, вищих навчальних закладах, видавництвах, творчих спілках. Історикам рекомендувалося зосередитися на вивченні історії радянського періоду. Переоцінці була піддана діяльність тих історичних постатей, які були частково реабілітовані у 60-х рр., в тому числі й постать

² Реєнт О. П. Юрій Пінчук та його наукова діяльність (до 60-річчя від дня народження). *Історіографічні дослідження в Україні*.: Збірка наукових праць на пошану доктора історичних наук Ю. А. Пінчука. Київ, 1998. Вип. 8. С. 15.

М. І. Костомарова. Арешти й переслідування 70-х рр. були найбільшими за своїм розмахом репресіями в Україні у післясталінський період. Їх масштаби дали нагоду охрестити ці події як «великий погром». Головною мішенню для радянського керівництва 70–80-х рр. в Україні була національна свідомість українців, тому репресії були спрямовані в першу чергу проти тих видів інтелектуальної діяльності, в яких ця пам'ять проступала найвиразніше – проти історії й літератури. Національна історія нагадувала мінне поле, складене з заборонених і напівзаборонених імен та подій, – торкатися їх для істориків-науковців було ризиковано.

Отже, тема кандидатської дисертації стала дійсно небезпечною для Ю. А. Пінчука, оскільки дисонувала з офіційним ідеологічним курсом. Крім того, після смерті наукового керівника, І. О. Гуржія, 31 жовтня 1971р. підготовка до захисту дисертації, присвяченої спадщині «буржуазно-націоналістичного» або «дворянського» історика, фактична була поставлена під загрозу.

У статті історика, журналіста, головного редактора журналу «Пам'ятки України» І. Б. Гирича «Продовжувач історіографічної естафети українського костомаровознавства» зазначається: *«Вже сам цей вибір наукового захоплення для 1960-х років було справою несподіваною, навіть революційною на ті часи, і містив в собі певний виклик. Костомаров у ідеологічній «табелі про ранги» займав стабільну позицію «українського буржуазного націоналіста». ...тут М. Костомарову відвели нішу антипода Т. Шевченка і «скерували» очолити праве буржуазно-націоналістичне крило братства разом з П. Кулішем. ...М. Костомаров написав у молодості знаменитий месіанський твір «Книгу буття українського народу», статтю «Две русские народности» – якою розвів українців і росіян у дві окремі нації. Таких речей комуністична пропаганда Костомарову не могла пробачити, хоч окремі поезії Т. Шевченка були куди більш «націоналістичні» за усі проукраїнські твори автора «Богдана Хмельницького». В Україні 1960-х – 1980-х писати позитивно про М. Костомарова було моветоном. Навіть коли хвалити останнього лише за ті твори і справи, які були дозволені ідеологічним відділом ЦК».*

Доктор історичних наук, професор О. П. Реєнт у науковому збірнику «Історіографічні дослідження в Україні» (1998), випуск якого вийшов з присвятою «На пошану Заслуженого діяча науки і техніки України, Лауреата премії імені М. І. Костомарова, доктора історичних наук Ю. А. Пінчука у зв'язку з його 60-річчям» у статті «Юрій Пінчук та його наукова діяльність (до 60-річчя від дня народження)» вперше представив ексклюзивний матеріал, який *«ґрунтується як на особистому спілкуванні з ним, так і на опрацюванні «домашніх джерел», зустрічей...»* тощо про непростий науковий шлях ученого. О. П. Реєнт розглянув основні етапи життя й творчості Ю. А. Пінчука, склав бібліографічний покажчик його праць, велику увагу приділив діяльності у напрямку *«ґрунтового аналізу спадщини М. І. Костомарова»*. Автор зазначає, що *«Перші ж спроби молодого науковця провести неупереджений аналіз*

творчості видатного українського історика минулого викликали незадоволення партійних ідеологів. Так, «дбаючи» про «ідеологічну чистоту» науковців, а ще більше – намагаючись запобігти будь-якої підозри у потуранні «націоналістичним тенденціям» в Україні, заступник міністра вищої і середньої спеціальної освіти УРСР В. Ю. Маланчук направив 22 липня 1972 р. лист 1-му секретарю ЦК КПУ В. В. Щербицькому, в якому порушив питання про «наметившуся в целом тенденцію к отходу от классового подхода к оценке целого ряда исторических деятелей прошлого». Серед інших в об'єкті звинувачування попав і Ю. А. Пінчук, публікація якого «Визвольна війна 1648–1654 рр. і возз'єднання України з Росією в оцінці М. І. Костомарова» в «Українському історичному журналі» (1971, № 2) розглядалася в контексті «развернувшейся кампании за возведение в ранг прогрессивного, чуть ли не марксистского историка, известного своими буржуазно-националистическими теориями и воззрениями Н. Костомарова». 23 вересня 1-й секретар ЦК КПУ, ознайомившись із листом, зробив на ньому характерну резолюцію: «Думаю, что идейно-политические позиции т. Маланчука ни у кого из коммунистов-интернационалистов не могут вызвать сомнения и вопросы он ставит в принципе правильно...» При цьому Щербицький запропонував відповідальним працівникам ЦК КПУ «внести пропозиції з конкретних питань»³.

У збірці праць «Вибрані студії з костомаровознавства» у «Передньому слові» Ю. А. Пінчук згадує цей факт й цитує коментар щодо нього професора, віце-президента Національного університету «Києво-Могилянська академія» В. Є. Панченка: «...в публіцистичній розвідці «Попередники Табачника: з історії українофобства (Михайло Юзефович і Валентин Маланчук)»: «Маланчук – доносить і звинувачує! Звинувачує істориків Р. Іванову, І. Назаренка, Ю. Пінчука, а заодно – й М. Драгоманова та М. Костомарова, про яких ці дослідники писали. Одного (М. Драгоманова) вони, бачите, ставлять поруч із визнаними діячами революційно-визвольного руху, пропагандистами марксизму; другого (М. Костомарова) підносять до рангу прогресивного історика, хоча був він, звісно, автором «буржуазно-націоналістичних теорій»⁴.

Тоталітарний контроль системи Ю. А. Пінчук скоро відчув на собі. Чимало нових розвідок ученого залишилося у рукописах і осідало в архівах часописів та журналів як «неактуальні». Під підозрою опинився щорічник «Історіографічні дослідження в Українській РСР», секретарем редколегії якого був Ю. А. Пінчук.

³Реєнт О. П. Юрій Пінчук та його наукова діяльність (до 60-річчя від дня народження). *Історіографічні дослідження в Україні*.: Збірка наукових праць на пошану доктора історичних наук Ю. А. Пінчука. Київ, 1998. Вип. 8. С. 11, 16.

⁴Пінчук Ю. А. Вибрані студії з костомаровознавства. Київ, 2012. С. 6.

Видання було закрито у 1973 р. й відроджено лише у 1997 р., з ініціативи Юрія Анатолійовича.

Таким чином, суспільно-політичне життя України зазначеного періоду розвивалося надзвичайно суперечливо. Тому захист Ю. А. Пінчуком дисертації «М. І. Костомаров як історик України» став, без перебільшення, помітною подією в житті історичної науки. Ідеологічні заперечення й «окрики» не пройшли безслідно – вони підвищили критичний тонус при захисті дисертації. Впевненості додавало те, що позитивний відгук на дисертацію він отримав від свого опонента – відомого й авторитетного науковця, доктора історичних наук, професора, директора Інституту археології АН УРСР Федора Павловича Шевченка. Щоб підтримати дисертанта Ф. П. Шевченко всіляко намагався підкреслити важливість цієї роботи для радянської історичної науки: *«Кратко остановлюсь на значении историографии, чтобы этим самым подчеркнуть важность темы, которую избрал для своей кандидатской диссертации Ю. А. Пинчук. Важность темы заключается в том, что она посвящена историческим взглядам Н. И. Костомарова, который создал огромное количество трудов, поднял ряд важных проблем, осветил многие периоды истории России и Украины. ...Труды Н. И. Костомарова получили высокую оценку таких его современников как Т. Шевченко, Н. Чернышевского, Н. Добролюбова, А. Герцена, И. Франко и др. На трудах Н. И. Костомарова воспитывалось несколько поколений людей. Является это еще одним свидетельством того, что диссертация посвящена достойному историку. ...Следует отметить еще одну черту, присущую Н. И. Костомарову. Он за своим происхождением и действиями олицетворял дружбу двух братских народов – русского и украинского. Это он в черные дни реакции выступил с обоснованием прав украинского народа. Для этого он использовал исторический опыт. Упомянутое нашло свое отражение в диссертации Ю. А. Пинчука. ...Настало время, чтобы раскрыть подлинную роль и значение Н. И. Костомарова в развитии исторической науки вообще, а украинской в частности. И, безусловно, диссертация Ю. А. Пинчука с позиций марксизма-ленинизма в значительной степени вносит ясность во многие рассматриваемые вопросы»⁵.*

Другий опонент дисертанта – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР Л. В. Олійник виголосив декілька суттєвих зауважень щодо роботи, як наприклад (Із стенограми засідання Вченої ради Інституту історії АН УРСР від 28.01.1972): *«Иногда в диссертации делаются отступления от исторической правды! Пинчук пишет, что Костомаров правильно рассматривал выступления широких народных масс Украины второй половины XVII – начала XVIII в. Это, конечно, не так!»*; виказав ряд побажань і в підсумку оцінив рівень роботи як такий, що відповідає встановленим критеріям.

⁵ Пінчук Ю.А. Вибрані студії з костомаровознавства. Київ, 2012. С. 548–549.

У своїх статтях, дисертації, авторефераті Ю. А. Пінчук наполягав на позитивній ролі М. І. Костомарова в українській історіографії. Наголос на цьому був настільки переконливим, що це одразу викликало питання членів ради про критичне ставлення автора до постаті героя свого дослідження. Певні заперечення викликали також намагання дисертанта не політизувати творчість М. І. Костомарова. Обстоювання високої цінності наукової спадщини, її певну автономність від політичних поглядів вченого викликали чимало запитань, зокрема, голови ради, академіка А. Д. Скаби (Із стенограми засідання Вченої ради Інституту історії АН УРСР від 28.01.1972 р.): *«...Почему Вы разделяете понятия «политический деятель» и «ученый»? ...И вообще, как Вы смотрите на деятельность Костомарова как ученого с точки зрения нашей партийности, с точки зрения классовости?»*. Не обійшлося на захисті без питань про національні погляди М. І. Костомарова. Так, доктор історичних наук, професор В. А. Дядиченко поцікавився: *«Как Вы лично оцениваете такие слова Костомарова: «Издавна малороссияне недолюбливали великороссов?»*».

Зауваження провідної установи – Київського державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка, також були пов'язані, поперед усього, із самою статтю М. І. Костомарова та оцінкою його діяльності з боку молодого науковця. *«Во-первых, излишней кажется первая глава – «Формирование исторических и общественно-политических взглядов Н. И. Костомарова». В этой главе не показано формирование взглядов ученого, а в основном дается пересказ его биографии. ...встречается ряд повторений взглядов Н. И. Костомарова на определенные проблемы. ...отсутствует анализ оценки творчества Н. И. Костомарова идеологом украинской буржуазно-националистической историографии В. Б. Антоновичем; не раскрывается сущность определения М. С. Грушевского, что Костомаров был «идеологом революционного народничества. ...не полностью раскрыл такого важного вопроса: какие моменты во взглядах Н. И. Костомарова как историка Украины были основой его буржуазно-либерального мировоззрения, почему он «представлял либерально-буржуазное идеологическое направление» или о том, что ученый был «в плену идеализма» – недостаточно. ...В диссертации хотелось бы прочитать больше о тех связях и о том влиянии, которые имели на Н. И. Костомарова деятельность Н. Г. Чернышевского и других русских революционеров-демократов»*. Це звичайно не всі зауваження, але й їх достатньо, щоб, при бажанні, «розгледіти» в тексті дисертанта «навмисне ухиляння від засудження» національного підходу вченого до української історії.

У своїх відповідях Ю. А. Пінчук, розуміючи гостроту цих питань, спробував дати диференційовані оцінки політичних та ідеологічних поглядів історика, посилаючись на факти, й у такий спосіб уникнути кліше та заідеологізованих ярликів радянської історіографії. Така тактика захисту вистражданих положень та висновків мала позитивні наслідки для дисертанта. У виступі доктора історичних наук К. І. Стецюк звучала зацікавленість у подальших дослідженнях,

та при підготовці роботи до друку акцентувати увагу на суперечливості та непослідовності поглядів Костомарова, дати їм критичнішу оцінку. Кандидат економічних наук О. Є. Богаченко порадила при оцінці поглядів історика ще раз звернутися до висловів і тверджень Леніна, представлених у його статті «От какого наследства мы отказываемся?». Поряд із такою обережною підмогою були виступи, які активно демонстрували підтримку дисертанта. Зокрема, доктор історичних наук, професор Михайло Абрамович Рубач свою промову розпочав зі слів (Із стенограми засідання Вченої ради Інституту історії АН УРСР від 28.01.1972 р.): *«Хочу выступить в защиту диссертанта и в защиту Костомарова. ...Я считаю достоинством работы, когда автор, говоря о Кирилло-Мефодиевском обществе, указывает на то, что Костомаров с уважением относился к идеологии Шевченка, но не придерживался ее...»*. У цьому виступі було звернуто увагу на виважені, обґрунтовані висновки автора у складних, гострих питаннях. Сьогодні протокол дискусії чітко відображає, наскільки непростою й ризикованою була ситуація для молодого вченого. Захоплення Костомаровим, певний пієтет перед його постаттю, масштабом цієї особистості не пройшли непоміченими на захисті. Результат голосування: «за» – 18, «проти» – 2, «недійсні» – 1 доводить, що молодий вчений зміг відстояти свої переконання, свою оцінку постаті великого історика і письменника, видатного громадського діяча М. І. Костомарова.

Із спогадів Ю. А. Пінчука: *«До речі, на цьому захисті був історик та діяч українського визвольно-революційного руху 1930 –1950-х рр. Василь Кук, який із 1968 р. працював, а в червні 1972 р. був звільнений з Інституту історії АН УРСР (за офіційною версією – не пройшов по конкурсу, а фактично за перший розділ монографії «Марксизм-ленінізм про українське національне питання», зміст якого заперечував тогочасні ідеологічні догмати). Василь Степанович допоміг мені глибше розібратися у сутності наукової спадщини і поглядів низки замовчуваних у радянський час постатей, таких, приміром, як Д. І. Донцов, Д. І. Дорошенко та інші. Взагалі наші тогочасні стосунки не виходили за межі звичайних, як співробітників по одному відділу Інституту історії. Коли Василь Степанович захворів і перебував у лікарні, я його відвідував, але не здогадувався про перипетії біографії колеги. Саме тоді Василь Кук подарував мені свою брошуру «Артем Лук'янович Ведель (Ведельський)» (К., 1971) з автографом: «На добру згадку Юрію Анатолійовичу та найліпшими побажаннями. І. Х. 71 р.». Вже пізніше, при рідких зустрічах як мешканці одного району м. Києва, як учасники деяких наукових і громадських заходів, при бесідах про Інституту, Академію наук тощо, ми побіжно торкалися біографії Василя Степановича. Докладніше про тернистий життєвий шлях Кука (Леміш, Ле, Коваль, Юрко, Ведмідь), що розпочався з 1925 р. як члена «Пласту» і завершився у 1954 р. захопленням його спецвідділом КДБ у полон як головного командира УПА в ранзі полковника, я дізнався з брошури «Відкритий лист В. Кука до Ярослава Стецька, Миколи Лебеда, Степана Ленкавського,*

Дарії Ребет, Івана Гриньоха та до всіх українців, що живуть за кордоном» (К., 1960), а також з деяких інших матеріалів, що є у власному архіві й з виступів самого Василя Степановича у ЗМІ та досліджень про нього в період незалежної України. Ще пригадую зворушливу зустріч з В. Куком 3 листопада 1995 р. на Байковому кладовищі, в день похорону Федора Павловича Шевченка. Тоді Василь Степанович, окрім всього іншого, дуже журився, що ховали Федора Павловича без оркестру».

Доля підготувала Ю. А. Пінчуку випробування, яке він витримав з гідністю. Він не полишав своїх наукових розвідок, присвячених М. І. Костомарову, спілкувався з тими людьми, яких поважав за сміливі думки та вчинки, як наприклад, з В. С. Куком. У своїй останній праці «Вибрані студії з костомаровознавства» Юрій Анатолійович прокоментує своє подальше «наукове життя» після захисту дисертації так: *«Наслідки для мене були невтішні, опублікувати монографію на основі дисертації відразу не вдалося. Натомість довелося опановувати нові терени діяльності, але не полишав своїх пошуків, хоча й з досадними перервами, в царині майже забороненої тематики. Згодом написав низку книг, монографій, енциклопедичних статей тощо. Частина з цих рукописів потрапила до сміттевого кошика, адже довгі роки тривали ідеологічні рецедиви щодо моїх наукових студій, також, на жаль, – і в рідному Інституті історії...»⁶.*

На XI Костомаровських читаннях, присвячених пам'яті Ю. А. Пінчука, доктор історичних наук Є. М. Луняк у доповіді «Внесок Ю. А. Пінчука у вивчення життя та творчості М. І. Костомарова» зазначив: *«Те, що ім'я Пінчука потрапило до маланчуківського чорного списку, могло поставити хрест на всій його науковій кар'єрі. Тому не дивно, що дослідник на деякий час відходить від костомаровознавчої тематики й повертається до неї лише в 1978 р., що майже співпадає з відставкою «партійного гонителя українства» й «безкомпромісного борця проти українського буржуазного націоналізму» Маланчука».*

Ю. А. Пінчук переходить на адміністративну й організаційну роботу в апараті Президії АН УРСР. У 1973–1979 рр. – начальник сектору суспільних наук Президії АН УРСР, займається численними організаційними справами, публікує повідомлення про роботу Президії АН, окремі наукові розвідки. Натомість, незважаючи на велику завантаженість адміністративними клопотами, він продовжує дослідження своєї головної теми – життя і творчості М. І. Костомарова. Проте, за цей період виходить тільки три статті, присвячені оголошеній тематиці: *«М. І. Костомаров про українсько-російські зв'язки у період визвольної війни 1648–1954 років і роль в них Б. Хмельницького» (1973); «До питання про історичний живопис М. М. Ге», «Ненадрукований розділ з*

⁶ Пінчук Ю. А. Вибрані студії з костомаровознавства. Київ, 2012. С. 7.

монографії М. І. Костомарова «Историческое значение южнорусского народного песенного творчества» (1978).

У 1979 р. Ю. А. Пінчук повернувся на наукову роботу в Інститут історії АН УРСР. З 11 березня він зарахований на посаду старшого наукового співробітника відділу історіографії та історичних зв'язків України з зарубіжними країнами. Виходить ще одна стаття, присвячена висвітленню М. І. Костомаровим питання історії українського народу у переломний період національно-визвольної війни: «Про трактування М. І. Костомаровим деяких питань возз'єднання України з Росією» (1979). Поряд з науковими та організаційними турботами Ю. А. Пінчук зосереджено працює над монографією про історичні погляди М. І. Костомарова. Захоплення роботою над монографією було таким, що дослідник відмовляється від пропонуваного закордонного відрядження. Учений ретельно продумував кожне положення, кожну фразу з тим, щоб дотримуватися об'єктивного підходу і, водночас, не поставити публікацію роботи під загрозу. Перед науковцем постає низка проблем, одна з яких зводилася до того, як у тогочасних ідеологічних і політичних умовах дати неупереджену, виважену оцінку еволюції історичних поглядів знаного вченого? Це завдання ускладнювалося необхідністю осмислення багатогранної творчої спадщини М. І. Костомарова – десятки монографій, статей, рецензій, документальних видань, необхідністю дати критичний аналіз численної історіографічної традиції, суперечливих оцінок та інтерпретацій, заідеологізованих кліше і стереотипів. Дослідник особливу увагу зосередив на з'ясуванні поглядів М. І. Костомарова на історію України, проблематику, яку старанно обходила тогочасна радянська історіографія. Ю. А. Пінчук проаналізував твори М. І. Костомарова з історії, етнографії України, залучив його публіцистику, мемуарну літературу, епістолярій, архівні джерела. Він сформулював свою концепцію щодо історичних поглядів вченого, простежуючи історичні витоки та історичні обставини їх еволюції.

У 1984 р. після тривалих зусиль, хоча й у «спотвореному» вигляді (на думку самого автора) була опублікована монографія «Исторические взгляды Н. И. Костомарова (критический очерк)». У рецензіях на монографію фахівці справедливо визначили заслугу автора не тільки в тому, що він проаналізував концептуальні підходи М. І. Костомарова до історії України і дійшов обґрунтованих висновків, а й привернув увагу наукової громадськості до осмислення історіографічних надбань вітчизняної науки, в тому числі – творчої спадщини М. І. Костомарова. Так, рецензія кандидата історичних наук Р. П. Іванової «Книга про М. І. Костомарова» розпочинається словами: «Один з найвідоміших вітчизняних істориків ХІХ ст. М. І. Костомаров належить до плеяди вчених, чия багатогранна творчість допомагає розкрити невичерпні джерела духовних надбань нашого народу, визначити його місце серед інших цивілізованих націй світу в минулі часи. ...З огляду на це рецензована книга

Ю. А. Пінчука викликала інтерес не лише спеціалістів, а й численних читачів»⁷. Поруч з принциповими зауваженнями щодо ряду тверджень Ю. А. Пінчука, відгук закінчується позитивною оцінкою монографії: «І все ж досліднику вдалося правильно розкрити основний принцип творчості вченого – вивчення історії народних мас як основного предмета історичної науки, що сприяло визначенню нового підходу для показу в майбутньому самостійної, творчої, а згодом вирішальної ролі їх у суспільному розвитку»⁸.

Книга була прихильно оцінена діаспорним істориком, онуком Володимира Антоновича – Марком Антоновичем. У першій англomовній біографії М. І. Костомарова, написаній українсько-канадським істориком Томасом Приймаком на початку 1990-х рр., навіть сам факт появи монографії Ю. А. Пінчука в 1984 р. розглядався як такий, що заслуговує на пильну увагу.

Наукова кар'єра Ю. А. Пінчука в подальшому складається вдало: 18 червня 1986 р. затверджений на посаду провідного наукового співробітника. У цей період відбуваються певні організаційні зміни у структурі Інституту історії України. Вже з 1 липня 1986 р. його призначено на посаду провідного наукового співробітника відділу зарубіжної історіографії і проблем ідеологічної боротьби. 1986 р. стає знаковим у житті Ю. А. Пінчука: 3 жовтня на засіданні спеціалізованої Вченої ради Інституту історії АН УРСР успішно захищає докторську дисертацію на тему «Роль народних мас у Визвольній війні 1648–1654 рр. та возз'єднання України з Росією. Історіографія проблеми». У роботі «здійснено цілісний аналіз вітчизняної історіографії визвольної війни та возз'єднання України з Росією з точки зору висвітлення й ступеня розробленості проблеми ролі народних мас в цих важливих історичних подіях»⁹. Таке охоплення історіографічного матеріалу принесло Ю. А. Пінчуку неоціненний досвід, глибокі знання і вивело його на рівень провідних фахівців з української історіографії. Дисертація отримала схвальні відгуки вчених України, Росії, Латвії. Можливо, не випадково перша наукова публікація Ю. А. Пінчука «Визвольна війна 1648–1654 рр. і возз'єднання України з Росією в оцінці М. І. Костомарова» (1971) перегукується з темою докторської дисертації. Докторська не стала продовженням досліджень в царині «костомаровознавства», проте лейтмотивом залишився комплекс питань, пов'язаний з вивченням історії народних мас як основного предмета історичної науки.

23 листопада 1987 р., доктора історичних наук Ю. А. Пінчука переведено на посаду провідного наукового співробітника відділу джерелознавства і допоміжних історичних дисциплін. Крім того, на нього було покладено

⁷ Іванова Р. П. Книга про М. І. Костомарова. *Український історичний журнал*. 1985. № 1. С. 144

⁸ Там само. С. 147.

⁹ Ганжа О. І. Захист докторської дисертації Ю. А. Пінчука. *Український історичний журнал*. 1987. № 1. С. 160.

виконання обов'язків завідувача сектором історичної географії і картографії. Через рік нове призначення: Ю. А. Пінчука затверджено на посаду завідуючого сектором історичної географії і картографії Інституту історії АН УРСР. 3 27 червня 1990 р. Ю. А. Пінчук очолює відділ джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін.

З початком чергової «відлиги» у час перебудови, а особливо після проголошення незалежності України, Ю. А. Пінчук багато пише, видає, бере участь у наукових конференціях тощо. Коло його наукових зацікавлень досить широке і включає такі дисципліни як історія, історіографія, джерелознавство, етнографія, географія, майже всі спеціальні історичні дисципліни. Перелік репрезентованих ученим праць, за його наукове життя, займе не один десяток сторінок. Практично всі вони присвячені Україні та її постатям. Серед них вирізняється його головна тематика – костюмарознавства. Виходить серія праць, де розглядається комплекс питань, присвячених широкому і різнобічному аналізу історичних поглядів видатного науковця XIX ст.: визначається головна мета М. І. Костомарова в інтерпретації історичних процесів, які відбуваються на території України – віоокремлення українців від інших народів, з якими їх звела доля. Друкуються статті Ю. А. Пінчука у наукових збірниках, часописах, здійснюється перевидання творів М. І. Костомарова: «Історик-антикварій Костомаров», «М. І. Костомаров як історик», Костомаров Н. И. «Князь Владимир Святой» (1988); «Ненадрукований розділ з фольклористичної праці М. І. Костомарова «Историческое значение южнорусского народного песенного творчества [неопублікований розділ]», Костомаров М. «Историческое значение южнорусского народного песенного творчества [неопублікований розділ], Костомаров М. «Спогад про двох малярів: Пер. з рос.», «Микола Костомаров» (1989); «Заборонена стаття М. І. Костомарова», «М. І. Костомаров та його твір «Мазепинці», Костомаров Н. И. «Мазепинцы», Н. И. Костомаров: «Правы ли наши обвинители?» (1990); Костомаров Н. И. «Мазепинцы» (продовження) (1991); «До оцінки наукової й громадської діяльності М. І. Костомарова», «Ідеолог Кирило-Мефодіївського братства [М. І. Костомаров], «М. І. Костомаров у Києві (1844–1847 рр.), «Николай Иванович Костомаров» // Костомаров Н. И. «Автобиография. Бунт Стеньки Разина», «Про оцінку М. С. Грушевським науково-публіцистичних і полемічних праць М. І. Костомарова», Грушевський М. С. «З публіцистичних писань Костомарова» (1992); Костомаров Н. И. «Мысли о федеративном начале в Древней Руси» (1993); «Постать Богдана Хмельницького в публіцистиці М. Костомарова», «Слобожанщина – місце народження й становлення М. І. Костомарова як історика», Костомаров Н. И. «Несколько слов о памятнике Хмельницкому» (1994); «М. І. Костомаров і його історіографічна концепція», Передмова // «Історична спадщина у світлі сучасних досліджень: Величко, Маркевич, Маркович, Костомаров, Яворський», «Постать Богдана Хмельницького у творчості М. І. Костомарова» // «Доба Богдана Хмельницького (До 400-річчя від

дня народження великого гетьмана)», Костомаров Н. И. «Об отношении русской истории к географии и этнографии» (1995); «Один з найважливіших принципів народознавчого кредо М. І. Костомарова», Костомаров М. І. «Про відношення історії до географії та етнографії» (1996); «Костомаровський енциклопедичний довідник – у роботі» (у співавт.), «Костомаровская энциклопедия», «Н. И. Костомаров об исторической роли Богдана Хмельницкого», «Державницькі ідеї кирило-мефодіївців у спадщині М. Костомарова» (1997); «З волинських років М. І. Костомарова» (у співавт.), «М. І. Костомаров та його «Автобіографія» зі спогадами про Запорізький край» (у співавт.), «Микола Костомаров як історик козацтва», «Україна в концепції кирило-мефодіївця Миколи Костомарова» (З додатком рецензії Ф. П. Шевченка), «Мемуарна спадщина М. І. Костомарова» (1999); «Історіографічне значення мемуарів Надії Білозерської про Миколу Костомарова», «Наукова, публіцистична та літературна спадщина Миколи Костомарова: перевидання 1987–1998 рр.» (у співавтор.), Передмова // Петренко С. М. «Археографічна спадщина Миколи Костомарова» (2000); «Микола Костомаров» // Видатні діячі України минулих століть (2001); «До біографії Миколи Костомарова» (у співавтор.), «Микола Костомаров»: Визначні постаті української історіографії ХІХ–ХХ ст., «Переяслав очима М. Костомарова», «Спогади Аліни Костомарової як історико-біографічне джерело», Костомаров Н. «Поездка в Переяслав», Костомаров Н. «Предисловие к «Очерку домашней жизни и нравов великорусского народа в XVI и XVII столетиях» (2003); «Знаменитости XIX века: Костомаров и Чернышевский», «Микола Костомаров і його найближче оточення у світлі мемуарів Аліни Костомарової», «Спогади Катерини Юнге про Тараса Шевченка і Миколу Костомарова: історико-біографічне значення» (2004); «Богдан Хмельницький і його доба у дзеркалі полеміки Михайла Максимовича з Миколою Костомаровим», «Полеміка між Михайлом Максимовичем і Миколою Костомаровим з приводу монографії «Богдан Хмельницький» (2005); «Київський період творчості М. І. Костомарова: до проблеми самосвідомості історика», «Микола Костомаров і Володимир Антонович: єдність ідей та відмінність методології» (2006); «Відображення елементів української національної ідеї в науковій творчості М. І. Костомарова», «Микола Костомаров: людина, вчений, громадський діяч (до 190-річчя народження)», «Гетьманство Івана Виговського в інтерпретації М. І. Костомарова» (2007); «Розгляд монографії М. Костомарова «Гетьманство Юрія Хмельницького» (2008); «Монографія М. Костомарова «Мазепа» як чинник формування самоусвідомлення української нації», «З історії творчих взаємин П. О. Куліша та М. І. Костомарова», «Студія М. Костомарова «Гетманство Многогрешного» в контексті творення української етнічної ідентичності» (2009); «Питання національного самоусвідомлення у студії М. Костомарова «Гетманство Бруховецького» (2010).

У 1992 р. видається узагальнююча монографія «Микола Іванович Костомаров. 1817–1885»; 2001 р. – «Энциклопедия жизни и творчества Н. И. Костомарова (1817–1885)» (у співавторстві); 2005 р. – монографія «Мемуари про Миколу Костомарова графині Катерини Юнге, Надії Білозерської, Аліни Костомарової: Історіографічні нариси з додатком спогадів Олександри Куліш, Віри Мордовцевої та статті Ольги Багалій», енциклопедичний довідник «Микола Костомаров: Віхи життя і творчості» (у співавторстві); 2009 р. – «Історичні студії Миколи Костомарова як фактор формування самоусвідомлення української нації»; 2012 р. – «Вибрані студії з костомаровознавства».

Варто зазначити, що Ю. А. Пінчук протягом всього свого науково життя виступав не тільки як дослідник творчості М. І. Костомарова, а й популяризатор його імені та творчого спадку. Окрім перевидання його праць, за участі Юрія Анатолійовича засновується премія імені М. І. Костомарова (1992), організовується проведення костомарівських читань (2002). Є. М. Луняк у доповіді: «Внесок Ю. А. Пінчука у вивчення життя та творчості М. І. Костомарова» зазначає: *«Так трапилося, що доля тісно пов'язала Ю. А. Пінчука з Чернігівщиною. Як з'ясувалося, саме з цього краю походило його родинне коріння, чим сам історик дуже пишався. Зауважимо, що на Чернігівщині багато часу в останні роки життя проводив Костомаров, перебуваючи в Дідівцях неподалік Прилук. ...Саме Чернігів став основним місцем проведення наукових Костомарівських читань. ...Пінчук був не лише ініціатором проведення цих наукових зібрань, але й їх постійним активним учасником»*. Започатковані як камерне зібрання київських та чернігівських костомаровознавців, читання набули статусу значної наукової події всеукраїнського масштабу.

Певним підбиттям підсумків вивчення науковцями творчої спадщини М. І. Костомарова стають заходи, присвячені його 190-річному ювілею. Ю. А. Пінчук доклав значних зусиль у підготовці необхідних документів, ініціатив у плануванні відповідних заходів, які широко відзначалися в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 424-р від 26.07.2006 р. «Про підготовку та відзначення 190-річчя від Дня народження М. І. Костомарова», поряд із низкою наукових заходів, включало: упорядкування території садиби М. І. Костомарова у с. Дідівці Прилуцького р-ну Чернігівської обл. зі створенням на її базі музею; підготовка документації для внесення пам'ятки історії XIX ст. – садиби М. І. Костомарова – до Державного реєстру національного надбання та Державного реєстру нерухомих пам'яток України та ін. Ювілей проходив у кілька етапів, першим з яких стала Всеукраїнська науково-практична конференція «Микола Костомаров у вимірах сучасності», організована Інститутом мистецтв та історико-соціологічним факультетом Рівненського державного гуманітарного університету, яка відбулася у Рівному 23 травня. Серед учасників були представники Києва, Львова, Рівного, Кракова. Естафету заходів перебрав Чернігів, де 29–30 травня проводилися традиційні VI Костомарівські читання. Незмінним ініціатором читань виступив відділ української історіографії та спеціальних

історичних дисциплін Інституту історії України НАНУ в особі професора Ю. А. Пінчука, а місцем проведення – Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського. До організації заходу долучилися викладачі історичного факультету ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка. Програма читань була розрахована на два дні з тим, щоб учасники змогли не тільки традиційно виступити у стінах музею, а й відвідати Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж та с. Дідівці, де зберігся будинок, в якому мешкав і працював М. І. Костомаров. Виступи вітчизняних науковців відзначалися різноманітністю у тематичному та дисциплінарно-фаховому плані (доктор історичних наук О. Удод; канд. істор. наук І. Ситий; журналіст С. Павленко; наук. співроб. відділу укр. історіографії та спец. істор. дисц. Інституту історії України НАНУ О. Гончар; канд. істор. наук О. Кухарук, канд. істор. наук А. Бовгиря та ін.). Усі доповіді супроводжувалися обговоренням. Яскравим був виступ російської дослідниці, Т. П. Чалої, яка прибула на читання з батьківщини М. І. Костомарова – Воронежа¹⁰.

Ювілейні заходи завершилися в Інституті історії України НАНУ 27 травня. На черговому засіданні вченої ради Ю. А. Пінчук виголосив доповідь «Суспільно-політична діяльність М. Костомарова». 19 червня відбувся Всеукраїнський круглий стіл, присвячений ювілею видатного вченого. Захід відкривав директор Інституту, академік НАН України В. А. Смолій, який наголосив на винятковій ролі М. І. Костомарова як історика у відтворенні та реконструкції безперервності українського історичного процесу, обґрунтування його самостійності. В. А. Смолій окреслив досягнення у дослідженні творчої спадщини науковця українських учених, зокрема, професора, лауреата премії ім. М. Костомарова Ю. А. Пінчука, який присвятив цьому понад 35-ть років наукової діяльності, створивши школу костомаровознавців¹¹.

Ювілейні заходи, присвячені М. І. Костомарову продемонстрували, що костомаровознавство займає належне місце в українській історичній науці. Завдяки багаторічній наполегливій праці Ю. А. Пінчука, постать історика, етнографа, фольклориста, публіциста та громадського діяча стала об'єктом досліджень великого кола науковців.

Ю. А. Пінчук з 1980 р. і до грудня 2010 р. був членом спеціалізованої ради із захисту дисертацій в Інституті історії України НАН України та впродовж більше двадцяти років – членом спеціалізованої ради із захисту дисертацій в Інституті української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, а також – заступником голови обох учених рад. Відтак фаховими порадами та консультаціями Ю. А. Пінчука скористалися сотні дисертантів-істориків кількох поколінь. Адже він узяв участь у підготовці до захисту понад 250-ти

¹⁰Гончар О.Т. Наукові заходи, присвячені 190-річчю від дня народження М. Костомарова. *Український історичний журнал*. 2007. № 4. С. 217–218.

¹¹ Там само. С. 219.

кандидатських та докторських дисертацій, кожна з яких потребувала великої уваги, ретельного оформлення.

«Краще робити, ніж говорити» – цю «крилату» фразу запам'ятали на все життя учні Юрія Анатолійовича Пінчука. Цей вислів яскраво характеризує шановного історика, вчителя, людину. Кожен з учнів для себе «виніс», «перейняв», «запозичив» одну, декілька або всі чесноти, властиві учителю, який хвилювався за кожного з нас, налаштовував іти дорогою добра, щирості, добротності.

Життєтворчий шлях та різні аспекти наукової діяльності Ю. А. Пінчука неодноразово висвітлювався у багатьох фахових та енциклопедичних виданнях. У 1998 р. вийшов перший випуск серії «Українські історики» під назвою «Вчені Інституту історії», який подав матеріали про 418 вчених – наукових співробітників Інституту історії України НАНУ, серед яких і постать Ю. А. Пінчука. У 2003 р. видано другий випуск ч.1 «Українські історики ХХ ст.», який продовжив цю серію. У бібліографічному довіднику й надалі пропонується до розгляду наукова діяльність ученого, названі основні праці, вказані державні відзнаки. Такі фундаментальні праці, як «Інститут історії України НАН України.1936–2006» (2006), «Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України (1991–2011)» (2011), «Анатований покажчик дисертацій, захищених у спеціалізованій Вченій раді Інституту історії України НАНУ(1991–2011 рр.)» (2011), «Енциклопедія історії України» (2011, т. 8) висвітлюють основні віхи життя й діяльності Ю. А. Пінчука, подають здобутки його наукових досліджень, наводять бібліографію основних праць, відомості про захищені дисертації, науковим керівником та консультантом яких виступав вчений. Редакційна колегія «Воронежской историко-культурной энциклопедии» (2006) включила науковця до свого видання. Схвальні рецензії на його наукові студії надавали такі знані наукові постаті як член-кореспондент НАНУ Ф. П. Шевченко, професор Марк Антонович (США – Канада), професор Томас Приймак (Канада), професор Я. С. Калакура, член Союзу письменників та Союзу журналістів Росії П. Д. Чалий та багато інших. Всі вони однотайно відмічають значущість науково-дослідної діяльності вченого, цінність і високу фаховість його наукових видань.

25 грудня 2013 р. з ініціативи Інституту історії України НАН України, Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, Чернігівського обласного історичного музею імені В. В. Тарновського, Чернігівської обласної організації Національної спілки краєзнавців України в м. Чернігові проходили XI Костомарівські читання, присвячені пам'яті доктора історичних наук, професора Юрія Анатолійовича Пінчука. На пленарному засіданні із вступним словом виступили перший

проректор, проректор з наукової роботи ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка професор В. О. Дятлов, директор Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка професор О. Б. Коваленко, директор Чернігівського обласного історичного музею імені В. В. Тарновського С. Л. Лаєвський. З доповідями, присвяченими видатному історику, костомаровознавцю Ю. А. Пінчуку виступили його учні, колеги: кандидати історичних наук, доценти Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка Т. Ф. Дорохіна, Ю. А. Русанов, доктор історичних наук, доцент Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя Є. М. Луняк, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ О. Т. Гончар, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАНУ Н. О. Зіневич та ін. Кандидат історичних наук, доцент Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка Тамара Павлівна Демченко під час свого виступу, слушно запропонував: *«Принагідно хочу внести пропозицію до списку рекомендацій наших теперішніх читань: варто, за умови, звичайно, якщо вона буде розшукана, оприлюднити доповідь Ю. А. Пінчука на одному з останніх читань. Вона являє собою своєрідну хроніку десяти попередніх зібрань – дані про порушені теми, інформацію про доповідачів, аналіз їхнього доробку в контексті костомарознавства тощо. Така публікація стала б джерелом до вивчення історії Костомарівських читань, а водночас даниною пам'яті видатного історика, доброго й незабутнього друга нашого Інституту, наставника і вчителя».*

Неможливо переоцінити заслуги Юрій Анатолійович Пінчука перед українською історичною наукою. Юрій Анатолійович – відомий дослідник проблем історії України, історіограф, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, почесний професор Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, «Відмінник освіти України», Лауреат премії імені М. І. Костомарова НАН України, нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України, медалями. Він брав участь у багатьох наукових форумах, зокрема міжнародних – Португалія, Лісабон, 1986 р.; Румунія, Сату-Маре, 1998 р. Наукові пошуки ученого пов'язані з вивченням творчої спадщини М. Костомарова (жоден з істориків не віддав стільки часу та сил на вивчення його життя та творчості!), проте, у його науковому доробку є студії, присвячені М. С. Грушевському, Д. І. Дорошенку, І. Я. Франку та іншим постатям. Підтримую слова Є. М. Луняка, який оголошуючи вітальну адресу 5 листопада 2012 р. Юрію Анатолійовичу Пінчуку, щиро зауважив, *«що окрему дисертацію вже можна присвятити самому Пінчуку».*

PS. Я мала можливість особисто спілкуватися з Юрієм Анатолійовичем з 2002 р., після захисту дисертації (2006) ми продовжили дружні стосунки родинами. Матеріал, який я запропонувала до розгляду – неодноразово чула від самого ученого, його дружини й сина... Записів з коментарями Юрія Анатолійовича за десять років спілкування у мене зібралось достатньо для цього виступу. Проте, я включила до статті думки, спогади його учнів, колег, друзів, щоб моя розповідь набула об'єктивного характеру.

REFERENCES

1. Smolii, V. A. (Ed.). (2011). *Anatovanyy pokazhchik dysertatsiy, zakhyschenykh u spetsializovaniy Vcheniy radi Instytutu istorii Ukrainy NAN Ukrainy (1991–2011 rr.)*. (pp. 5, 435). Kyiv: NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
2. Bovhyria, A. (2008). Kruhlyj stil do 50-richchia «Ukrains'koho istorychnoho zhurnalu». *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 1, 118–119. [in Ukrainian].
3. Hanzha, O. I. (1987) Zakhyst doktors'koi dysertatsii Yu.A. Pinchuka. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 1, 160. [in Ukrainian].
4. Honchar, O. (2006) P'iati Kostomarovs'ki chytannia. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 124–125. [in Ukrainian].
5. Honchar, O. (2007). Shosti Kostomarovs'ki chytannia. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 4, 120–122. [in Ukrainian].
6. Honchar, O. T. (2007) Naukovi zakhody, prysviacheni 190-richchiu vid dnia narodzhennia Kostomarova M. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 4, 217–220. [in Ukrainian].
7. Danylenko, V. (2003). Pinchuk Yuriy Anatoliyovych. [Pinchuk Yuriy Anatoliy] (V. A. Smoliiy, Ed.). *Ukrains'ki istoriky XX stolittia: Bibliorafichnyy dovidnik: Seriiia “Ukrains'ki istoriky” – Ukrainian historians of ŐŐ age: Bibliographic reference book: Series are the “Ukrainian historians”*, (Vip. 2, ch. 1, pp. 259–260). Kyiv – L'viv: NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
8. Smolii, V. A. (Ed.). (2010). *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. (Vol. 8, p. 260). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
9. Ivanova R. P. (1985). Knyha pro M. I. Kostomarova. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 1, 144–147. [in Ukrainian].
10. Smolii, V. A. (Ed.). (2006). *Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (1936–2006 rr.)*. (pp. 24, 619–621). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
11. Sokhan', P. (Ed.), Burim, D. ta in. (Comps.). (2011). *Instytut arkheolohii ta dzhereloznavstva imeni M. C. Hrushevs'koho NAN Ukrainy (1991–2011)*. (pp. 98, 175). Kyiv: Ukrains'kyj pyc'mennyk. [in Ukrainian].
12. Smolii, V. A. (Ed.), (2006) *Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 1936–2006*. (pp. 619–620). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
13. Kovalevs'ka, O. O. (2004). Treti Kostomarovs'ki chytannia. *Istorychnyj zhurnal – Historical Journal*, 10/11, 132–133. [in Ukrainian].
14. Lysenko, O. (2004) Kruhlyj stil “Mykhayjlo Maksymovych i ukrains'ka istorychna nauka”. *Istorychnyj zhurnal – Historical Journal*, 12, 92. [in Ukrainian].
15. Paliienko, V. (1998) Bibliorafichnyy pokazchik prats' Yu. Pinchuka. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini: Zbirka naukovykh prats' na poshanu doktora istorychnykh nauk Yu. A. Pinchuka – Historiography researches are in Ukraine*, (8), 21–33. [in Ukrainian].

16. Pecheroha, V. (1998). Pinchuk Yu. A. *Vcheni Instytutu istorii Ukrainy: bibliohrafichnyi dovidnyk: Seriiia "Ukrains'ki istoriky"*, (1), 251–252. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
17. Pinchuk, Yu. A. (2005). *Mykola Kostomarov: Vikhy zhyttia i tvorchosti: Entsyklopedychnyj dovidnyk..* (pp. 347–348). Kyiv: Vyscha shkola. [in Ukrainian].
18. Pinchuk, Yu. A. (2012). *Vybrani studii z kostomarovoznavstva*. Kyiv: Instytut arkhieohrafii ta dzhereloznavstva imeni M. C. Hrushevskoho NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
19. Pinchuk, Yu. A. (2009). *Istorychni stulii Mykoly Kostomarova iak factor formuvannia samousvidomlennia ukrains'koi natsii*. (pp. 3–7) Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
20. Redaktsiina kolehiia. (2007) Vitaie mo. U lystopadi 2007 r. vypovnylosia 70 rokiv YU. A. Pinchuku. *Istorychnyj zhurnal – Historical Journal*, 6, 124. [in Ukrainian].
21. Reient, O. P. (1998) Yuryj Pinchuk ta yoho naukova diial'nist' (do 60-richchia vid dnia narodzhennia) *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini: Zbirka naukovykh prats' na poshanu doktora istorichnykh nauk Yu. A. Pinchuka – Historiography researches are in Ukraine*, (8), 11–33. [in Ukrainian].
22. Rusanov, Yu. A. (2001) Pynchuk Yuryi Anatolievykh. In V. A. Smolii (Ed.), *Entsyklopediia zhyzni i tvorchestva M. I. Kostomarova (1817–1885)* (pp. 347–348). Kyiv–Donetsk: Yuho-Vostok. [in Russian].
23. Chal'j, P. D. (2006). *Slobozhanskaia tetrad'. Al'manah*. (1) 120, 316. Rossosh'–Voronezh: Voronezhskaia oblastnaia tipohrafiia. [in Russian].
24. Chalaia, T. P. (2006) *N. I. Kostomarov (1817–1885): Obschestvenno-politicheskie vzgliady i deiatel'nost'* [Í.È. Kostomarov (1817-1885 gg.): Obschestvenno-politicheskie of vzglyady I deyatel'nost'] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Voronezh: Voronezh. gos. un-t. [in Russian].
25. Chalaia, T. P. (2006) Pynchuk Yuryi Anatolievykh. *Voronezhskaia istoriko-kul'turnaia entsyklopediia*, 320. Voronezh. [in Russian].
26. Chal'yi, P. (2006) Kostomarova pochytaut v Kyeve. *Kommuna – Kommuna*, 72, 3. [in Russian].
27. Udod, O. A. (Ed.), (2007) *Yu. A. Pinchuk: Bibliohrafiia (do 70-richchia vid dnia narodzhennia)*. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
28. Ias', O. V. (2003) Drugi Kostomarovs'ki chytannia. *Moloda natsiia: Al'manakh – Young nation: Almanac*, 2, 251 – 252. . [in Ukrainian].
29. Ias', O. V. (2002) Pershi Kostomarovs'ki chytannia. *Moloda natsiia: Al'manakh – Young nation: Almanac*, 3, 275 – 276. [in Ukrainian].